

INSTRUKCJA DLA EDUKATORA

Szkoły ponadpodstawowe, (15–19 lat)

CZYM JEST TEN MATERIAŁ

- Ta instrukcja prowadzi cię przez zajęcia krok po kroku.
- Zawiera minimum, które wystarcza do samodzielnego poprowadzenia lekcji: przebieg, czasy, pytania kluczowe i wskazówki „czego nie robić”.
- Pracujesz na trzech elementach: ta instrukcja + karta pracy ucznia + checklista SPRAWDŹ (do zabrania do domu).
- Rozszerzone omówienie każdego modułu znajdziesz w głównej części publikacji.

PRZED ZAJĘCIAMI

- 1** Wydrukuj kartę pracy (jedna na ucznia) i checklistę SPRAWDŹ (jedna na ucznia).
- 2** Przygotuj tablicę lub flipchart. Smartfony uczniów będą potrzebne do audytu ekosystemu w kroku 6. Opcjonalnie: kartki do ćwiczenia prebunkingowego w kroku 2.
- 3** Czas: pełny scenariusz 105–120 minut. Pojedynczy krok jako mini-lekcja: 12–15 minut.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

KROK 1 - WIADOMOŚĆ WUJKA MARKA (8–10 minut)

Przeczytaj lub wyświetl historię (uczniowie mają ją na karcie pracy). Nie komentuj. Zadaj pytanie kluczowe: „Co odpiszesz? I co zrobisz, zanim odpiszesz?”

Daj chwilę ciszy - niech pytanie wybrzmi. Zbierz 4–5 reakcji.

- Jeśli uczniowie mówią „od razu widać, że scam”, zapytaj: po czym to widać? Co konkretnie cię ostrzega? Zapisz na tablicy.
- Jeśli mówią „nie wiem, co odpowiedzieć”, powiedz: to jest dokładnie ten problem. Masz rację, że to trudne.
- Jeśli pytają o elektrownię jądrową, potwierdź: tak, Polska buduje elektrownię w woj. pomorskim. To jest prawdziwa informacja. Właśnie dlatego ta wiadomość brzmi wiarygodnie.

Czego NIE robić: nie rozwiązuj sprawy wujka. Zostaw uczniów z napięciem.

KROK 2 - PREBUNKING: ZBUDUJ, ŻEBY ZROZUMIEĆ (12–15 minut)

Powiedz: najlepiej rozumiesz dezinformację, gdy raz sama/sam ją zbudujesz, wtedy widać jej mechanizm od środka. To nazywamy prebunkingiem.

Analiza wujka Marka - zapytaj: które techniki znalazły się w jego wiadomości?

- Pilność: „48 godzin”, „zanim zamkną zapisy”
- Fałszywy autorytet: „Rząd ogłosił”
- Potwierdzenie społeczne: „znajomy zarobił 8000 zł”
- Euforia: „1000 razy więcej niż cena rynkowa”
- Prawdziwy fakt jako fundament: elektrownia jądrowa w Pomorskiem rzeczywiście jest planowana.

Ćwiczenie prebunkingowe (8 minut).

Podziel uczniów na czteroosobowe grupy. Zadanie: Macie 5 minut, żeby napisać dezinformację, która brzmi wiarygodnie. Temat: cokolwiek. Zasada: wstawcie jeden prawdziwy fakt. Użyjcie co najmniej dwóch z czterech technik manipulacji:

- pilność
- fałszywy autorytet
- potwierdzenie społeczne
- emocja

Po 5 minutach: każda grupa czyta swój tekst, pozostałe identyfikują techniki (pola na karcie pracy).

Zapytaj: który element stanowił największą trudność do rozszyfrowania? Dlaczego?

Ważne: spodziewaj się, że część grup stworzy bardzo przekonujące teksty. To jest sukces ćwiczenia.

Powiedz: „Widzicie, jak przekonujące rzeczy można napisać? Teraz rozumiecie, dlaczego tak trudno to rozpoznać.” Jeśli ktoś pyta „czy możemy to wysłać?” - powiedz stanowczo: nie. Ktoś tworzy dezinformację jako żart, ale później tekst krąży bez kontekstu żartu.

KROK 3 - MODEL SPRAWDŹ I TRZY ŚRODOWISKA (12–15 minut)

Wprowadź model SPRAWDŹ - siedem pytań (uczniowie mają pełny model na checkliście).

Trzy środowiska, trzy podejścia:

1. Artykuł / strona / post z linkiem → pełny SPRAWDŹ. Zasada lateral reading: nie czytaj strony, żeby ocenić stronę – sprawdź, co inni mówią o nadawcy.
2. Feed mediów społecznościowych → SPRAWDŹ nie działa, algorytm ukrywa źródło. Jedyne narzędzie: STOP przed udostępnieniem. Trzy pytania: Co teraz czuję? Czy znam nadawcę? Czy widziałem to poza tym feedem?
3. Chat grupowy → pytaj, zamiast zaprzeczać. Nie odpisuj „to nieprawda”. Zapytaj: „Skąd masz ten materiał?” / „Widziałeś/aś jakieś sprawdzenie tego?”

Pełna analiza wiadomości wujka Marka - pytaj uczniów o każdą literę z modelu SPRAWDŹ, zamiast samemu podawać odpowiedzi. Klasa przeprowadza proces wspólnie, uczniowie notują na karcie pracy:

S (siła napędowa): Wujek Marek - znamy go, ale brakuje mu wiedzy eksperckiej od inwestycji. Jaki zysk wyciąga z naszego dołączenia? Piramidy finansowe działają tak: każdy uczestnik rekrutuje kolejnych.

P (pochodzenie): Link „tylko dla rodziny” - autor ukrywa nazwę platformy i weryfikowalny adres. Prawdziwa okazja inwestycyjna nie wymaga tajemnicy.

R (rzetelność): „Oni nie chcą” - tekst buduje emocję i narrację spiskową. Autor pomija ekspertów z imienia i nazwiska.

A (aktualność): „Ostatnie 48 godzin” - skąd autor wziął datę? Presja czasu to technika manipulacji.

W (wiarygodność): „Znajomy zarobił 8000 zł” - to dowód anegdotyczny. Jeden przykład nie udowadnia, że system działa.

D (dowód): Autor nie dostarcza umowy, prospektu emisyjnego, wpisu w KRS, dokumentu rządowego.

Ź (źródło): Nieznana platforma. Brak rozszerzenia .gov.pl. Brak instytucji z licencją KNF.

Ćwiczenie „kontekst zmienia wszystko” - pokaż jedno zdanie: „Badanie pokazuje, że 80% nastolatków nie sprawdza źródeł informacji.” Co ono oznacza, gdy publikuje je dziennikarz z linkiem do badania? Influencer bez źródła? Babcia w grupie WhatsApp? To samo zdanie zyskuje trzy różne poziomy wiarygodności.

Przy W i dowodzie anegdotycznym: „Mój dziadek palił 60 lat i dożył 85” nie udowadnia, że palenie omija szkody zdrowotne.

KROK 4 - TRZY POZIOMY MANIPULACJI (12–15 minut)

- **POZIOM 1** - SŁOWA EMOCJONALNE. „Zmiana przepisów” → „ATAK na prawa obywatelskie”. „Spadek o 2%” → „KATASTROFA gospodarcza”. „Badanie sugeruje” → „Nauka UDOWODNIŁA”. Efekt: emocja, zanim czytelnik oceni fakty.
- **POZIOM 2** - STRONNICZOŚĆ (SELEKCJA FAKTÓW). Autor przedstawia wyłącznie fakty, które potwierdzają tezę. Przemilcza resztę. Efekt: obraz technicznie prawdziwy, ale fałszywy – bo niepełny.
- **POZIOM 3** - FRAMING (RAMA INTERPRETACYJNA). „Czy popierasz ograniczenie wolności słowa?” vs „Czy popierasz walkę z dezinformacją?” Oba pytania dotyczą tej samej ustawy. Efekt: czytelnik przyjmuje narzuconą interpretację jako punkt wyjścia.

Analiza wujka Marka na trzech poziomach (pola na karcie pracy):

Poziom 1: „zablokują” (zagrożenie), „oni nie chcą” (spisek), „tylko dla rodziny” (ekskluzywność).

Poziom 2: autor przemilcza faktyczny obraz procesu wyłączeniowego; „cegiełki” nie istnieją w inwestycji ziemskiej jako instrument prawny.

Poziom 3: rama „ty kontra system” - czytelnik w małej grupie znającej prawdę, przeciwko „Onym” blokującym zarobek.

Algorytm jako wzmacniacz: platformy promują treści wywołujące silne emocje. Silna emocja = dłuższy czas na platformie = większy przychód z reklam.

Ćwiczenie (3 minuty):

Każdy uczeń weryfikuje samodzielnie dowolny post wyświetlony ostatnio w urządzeniu i określa, który poziom manipulacji odnalazł. Krótka runda: kto zgłosi obserwację bez ujawniania treści postu?

Ważne: utrzymaj prywatność ćwiczenia. Przy omawianiu algorytmu odrzuć wejście w rozmowę o pobocznych wątkach, skup grupę na poziomie mechanizmu.

KROK 5 - DEZINFORMACJA WIZUALNA I DEEPPFAKE (12–15 minut)

Trzy kategorie dezinformacji wizualnej:

1. DEKONTEKSTUALIZACJA - prawdziwe zdjęcie lub film w fałszywym kontekście. Najczęstsza forma oszustwa.
2. MANIPULACJA CYFROWA - twórca edytuje materiał. Dzięki narzędziom AI może to dziś zrobić niemal każdy.
3. DEEPPFAKE - zamiana twarzy (ang. face swap): program nakłada twarz prawdziwej osoby na inny plik wideo. Sklonowanie głosu (ang. voice clone): system generuje głos prawdziwej osoby czytającej cudzy tekst. Im więcej publicznych nagrań danej osoby, tym lepszy deepfake da się zrobić.

Narzędzia weryfikacji wizualnej:

Poziom podstawowy (telefon): images.google.com, TinEye (tineye.com).

Poziom średni (wtyczki): InVID / WeVerify (rozkłada film na klatki pierwotne i sprawdza metadane), FotoForensics (wykrywa ingerencję poprzez analizę artefaktów pliku JPEG).

Sygnały deepfake omów z karty pracy uczniów. Pytanie pierwsze przy każdym podejrzanym filmiku: czy weryfikowalne, oficjalne źródło potwierdza pochodzenie materiału?

Ćwiczenie, analiza przypadku: wujek Marek wysyła filmik, w którym znany polski inwestor mówi, że „ten program z elektrownią to pewny zysk, sam właśnie wchodzę.” Uczniowie planują na karcie pracy: jak sprawdzą ślady ingerencji, gdzie poszukają oryginalnego nagrania, które narzędzie zastosują jako pierwsze, co odpowiedzą babci bez całkowitej pewności.

Szerszy kontekst: deepfake służy do dyskredytacji polityków, produkcji niekonsensualnych materiałów intymnych (prawo polskie traktuje to jako przestępstwo) i manipulacji podczas wyborów. Najgroźniejszy efekt długoterminowy: społeczeństwo przestaje ufać prawdziwym nagraniom.

Ważne: mechanizm deepfake wyjaśniaj wyłącznie jako metaforę. O przestępstwie produkcji materiałów intymnych wspomnij krótko i wprost, odrzuć rozwijanie wątku na forum klasy.

KROK 6 - EKONOMIA UWAGI (12-15 minut)

Ekonomia uwagi: platformy sprzedają reklamodawcom twój czas. Emocja = zaangażowanie = czas na platformie = zysk. Dezinformacja wywołuje silniejsze emocje niż rzetelna informacja - dlatego algorytm ją promuje. To nie błąd systemu: działa dokładnie tak, jak go zaprojektowano.

Trzy negatywne mechanizmy algorytmiczne:

1. BAŃKA INFORMACYJNA (ANG. FILTER BUBBLE) - algorytm wyświetla treści powielające przekonania, które już oglądasz. Usuwa kontrargumenty, bo uznał, że inaczej przestaniesz klikać.
2. KRÓLICZA NORA (ANG. RABBIT HOLE) - każdy klik podsuwa „następny polecany”, coraz bardziej w jedną stronę. Im dłużej przeglądasz, tym bardziej skrajne treści dostajesz.
3. FASZEROWANIE SIĘ NEGATYWNYMI INFORMACJAMI (ANG. DOOMSCROLLING) - przewijasz biernie kolejne złe wiadomości. Mózg kompulsywnie szuka zagrożeń, a algorytm uczy się tej reakcji i podaje ich więcej. Efekt: stały zastrzyk kortyzolu, który obniża zdolność trzeźwej oceny ryzyka.

Audyt własnego ekosystemu, ćwiczenie (5 minut, prywatne, pola na karcie pracy): uczniowie przeglądają ostatnie 10 treści w swoim głównym feedzie i notują wyniki. Zabrania się publicznej oceny wyników - cel ogranicza się do wizualizacji własnego kanału. **Klasa w żadnym wypadku nie pokazuje własnych aplikacji na forum.**

Trzy interwencje (uczniowie wybierają jedną na karcie pracy):

1. FRICTION (tarcie): skasuj aplikacje z ekranu głównego. Jedno dodatkowe kliknięcie zmniejsza impulsywne użycie sprzętu o 20-30%.
2. DYWERSYFIKACJA: subskrybuj jedno źródło dekonstruujące twoje przekonania. Wiedza o istnieniu kontrargumentów eliminuje efekt izolacji poznawczej.
3. AKTYWNE ZAMIAST PASYWNEGO: określ, czego szukasz, przed włączeniem platformy.

Połączenie z dezinformacją:

- osoba w spirali doomscrollingu jest bardziej podatna na manipulację emocjonalną;
- osoba w bańce traci dostęp do kontrargumentów; obniżona jakość snu to spadek krytycznego myślenia;
- osoba, która wpadnie w rabbit hole może zradykalizować swoje poglądy;
- higiena informacyjna stanowi bezwzględny warunek w budowaniu odporności na dezinformację.

KROK 7 - CO POWIESZ WUJKOWI MARKOWI? (12-15 minut)

Wróć do sytuacji początkowej: wujek zainwestował 2000 zł, babcia oczekuje diagnozy bezpieczeństwa. Wiesz, że to piramida finansowa.

Trzy poziomy odpowiedzi:

POZIOM 1 - NATYCHMIAST (w chacie grupowym). Nie podawaj dalej. Nie reaguj emocjonalnie. Napisz: „Wujku, zanim coś z tym zrobię, zadaję sobie kilka pytań, aby zweryfikować bezpieczeństwo linku. Masz dostęp do umowy? Firma wykazuje dokumentację w KRS? Odpalę własny research.” (Pomijasz sformułowanie „to oszustwo”. Udowadniasz babci odpowiedzialne działanie.)

POZIOM 2 - KRÓTKOTERMINOWO (rozmowa w cztery oczy). „Wujku, sprawdziłem/am konkretne parametry i pojawiły się wątpliwości. Zaprezentuję ci własne wyniki. Boję się, że stracisz na tym pieniądze.” Kluczowe: zaczynasz od troski, nie od diagnozy. Pokazujesz dowody - otwierasz np. bazę KRS albo ostrzeżenia UOKiK na ekranie. Zasiewasz wątpliwość, nie zmuszasz do natychmiastowej zmiany zdania.

POZIOM 3 - JEŚLI NIE SŁUCHA. Wygłoś stanowczy wniosek: „Wujku, dowody pokazują, że to zapewne piramida finansowa i gwarantują szybką stratę pieniędzy. Piszę Ci o tym z troski o Ciebie. Decydujesz samodzielnie.” Opuuszczasz przestrzeń dyskusji.

Efekt bumerangu: twarda walka z czyimś przekonaniem tylko wzmacnia opór. Skuteczna struktura rozmowy deeskalującej: pytania zamiast prób wygrania / troska na otwarcie / dowody pokazywane wspólnie / jeden stanowczy wniosek na koniec.

Granice: zabrania się wymuszania zmiany stanowiska na osobie dorosłej, przejmowania odpowiedzialności decyzyjnej za oponenta. Akceptuje się: przekaz informacji wynikowej, sygnał troski, blokadę własnego udziału w rozprzestrzenianiu, zaoferowanie pomocy w researchu. To wystarczy, reszta pozostaje poza obszarem kompetencji ucznia.

Rozegrajcie poziom 2 w parach: „pewny swojego wujek” i „uczeń stawiający hipotezę błędu”. Zamiana stron po 3 minutach. Przeprowadź analizę zwrotną.

Ważne: zrozumienie Poziomu 3 i granic własnej odpowiedzialności definiuje cel dydaktyczny dla tej grupy - młodzież często nakłada na siebie odpowiedzialność „naprawienia” błędu poglądowego starszych z rodziny.

Runda zamykająca: każdy uczeń zamyka jednym zdaniem - „jedna rzecz, którą zabierasz z dzisiejszych zajęć” (pole na karcie pracy).

Trzy zdania na koniec, wypowiedz je do klasy:

1. Dezinformacja istnieje i będzie istnieć. Nie da się jej wyeliminować, ale można być na nią gotowym.
2. Gotowość polega na tym, żebyś umiał/a się zatrzymać, zapytać czy to prawda.
3. I na tym, żebyś umiał/a rozmawiać z ludźmi, których lubisz, bez próby ich atakowania, w zamian za to z troską, która pozwoli przełamać jej nieufność.

PO ZAJĘCIACH

- Rozdaj checklisty SPRAWDŹ do zabrania.
- Podpowiedzi na problematyczne sytuacje:
 - poradnik „Trudne sytuacje prowadzącego”;
 - wyjaśnienia pojęć.

PORADNIK

SŁOWNIK POJĘĆ